

Mediální stereotypy Jihu jako překážka veřejné diskuse: důsledky pro českou rozvojovou spolupráci

Ondřej Horký

Úvod

Tato kapitola si původně vytkla za cíl zkoumání legitimizujících diskurzů rozvojové spolupráce tak, jak jsou obsaženy v českých médiích.¹ Očekávala, že v nich nalezne odkazy na smysl, motivace a logiku českého angažmá v zemích Jihu prostřednictvím rozvojové spolupráce a že jejich detailním rozбором přispěje k identifikaci příslušných českých národních zájmů. Předběžný průzkum téměř sedmi set novinových a časopiseckých článků i přepisů rozhlasových a televizních pořadů z roku 2008 však ukázal, že mediální debata či úvahy o rozvojové spolupráci jsou příliš vzácné na to, aby poskytly dostatek materiálu pro hodnověrnou analýzu. Přímé i nepřímé odkazy na národní zájmy jsou také zcela výjimečné. Česká média se na vzácné výjimky nad smyslem rozvojové spolupráce nezamýšlejí a vytvářejí obraz rozvojového světa zatížený jak negativními, tak i pozitivními stereotypy. Tento zkreslený obraz rozvojového světa však vychází spíše z vnímání a představ českých autorů a autorek než z bohaté a rozmanité skutečnosti rozvojového světa. Nalezení českého zájmu v rozvojovém světě i rozvojové spolupráci proto spíše brání.

Cílem textu je mediální stereotypy rozpoznat, zařadit do několika kategorií a rozebrat jejich důsledky pro vytváření postoje české společnosti k roz-

vojovému světu prostřednictvím kritické diskurzivní analýzy. Tato metodologie se zakládá na předpokladu, že mediální proslovy a projevy vytvářejí zjednodušené, společensky sdílené pojetí skutečnosti, ale také že jejich rozbohem je možné tyto diskurzy rozpoznat a rozkrýt. Konkrétně kapitola pracuje s metodami predikátové analýzy a analýzy metafor a dalších stylistických prostředků. Aby však bylo možné některé stereotypy, tedy typy diskurzů výrazně zjednodušující či dokonce zkreslující skutečnost, označit jako takové, je třeba konfrontovat laický pohled s vědeckými poznatky, a kapitola se proto opírá i o poznatky rozvojových studií jako vědního oboru, který se společenskými změnami v rozvojovém světě obecně zabývá.

Rozbor stereotypů o globálním Jihu (tedy o souhrnu zemí, jejichž vlády samy sebe označují jako rozvojové) ze strany Česka jako země Severu (země, která sebe sama považuje za rozvinutou) však nepokrývá celé rozpětí národních zájmů. Z nutných aspektů procedurálního uchopení národních zájmů analýza pokryje zejména fakultativní kritérium deliberace (či spíše jejího nedostatku), které stereotypy podle poznatků sociální psychologie a deliberativního pojetí demokracie brání. Média samotná přispívají jen zanedbatelně k rozeznání relevance, konsenzu a vnější přijatelnosti vůči Evropské unii a rozvojovým zemím. Rozbor stereotypních diskurzů proto nutně doplňuje obsahová analýza vládních a zahraničněpolitických a stranických dokumentů, průzkumů veřejného mínění a očekávání o rozvojové spolupráci ze strany Evropské unie. Ačkoli rozvojová spolupráce je nepochybně přijatelná ze strany vlád partnerských zemí, které s ní musely vyjádřit souhlas, pokus o zjištění přijatelnosti ze strany konečných adresátů politiky, chudého obyvatelstva Jihu, by kvůli nedostatku sekundárních dat vyžadoval rozsáhlý etnografický výzkum. Samotný důraz na nedostatek deliberace se nicméně ukazuje jako o to závažnější právě proto, že rozvojová spolupráce naplňuje ostatní kritéria relevance a konsenzu. Deliberace v oblasti relativně nové vládní politiky neproběhla ani v minulosti a současný konsenzus nelze proto považovat za výsledek předchozích diskusí, což klade závažné otázky ohledně její vnitřní i vnější demokratické legitimacy.

Následující podkapitoly nejdříve představí metodologii diskurzivní analýzy, metody predikátové analýzy a analýzy metafor a dalších tropů a použítá data v kontextu postkoloniální a postrozvojové kritiky. Poté upřesní nastíněnou operacionalizaci národních zájmů ve spolupráci diskurzivní a obsahové analýzy. Třetí část shrnuje výsledky naplnění kritérií relevance konsenzu

a přijatelnosti ze strany Evropské unie a klade je do kontrastu s výsledky analýzy stereotypů jako náhražky deliberace o vztazích České republiky s rozvojovým světem. Kapitulu uzavírá úvaha nad dlouhodobými důsledky nedostatku deliberace v oblasti rozvojové spolupráce, nezastupitelné roli médií v pokrytí dění v globálním Jihu.

Metodologie

Kritický konstruktivistický přístup a diskurzivní analýza mají v odkrývání stereotypů týkajících se rozvojového světa dlouhou tradici. Přispěli k ní zejména vědci a vědkyně pocházející z rozvojových zemí. Původně se kritický výzkum západního diskurzu o Africe, Asii a Latinské Americe zaměřoval především na období kolonialismu, kdy evropské představy o podřazenosti a zaostalosti původního obyvatelstva šly ruku v ruce s jejich násilným porobením a zotročením. Později se však rozšířil i na období následující formálnímu získání politické nezávislosti, kdy vnější dominantní diskurz kolonizace nahradil neméně silný diskurz rozvoje.

První proud představuje především práce Edwarda E. Saida *Orientalismus*, podle které Západ vytvořil obraz barbarského, přírodního, zženštilého, líného a pocitý zmítaného Orientu, jehož jinakost pomáhá udržovat vlastní identitu civilizovaného, kulturního, maskulinního, cílevědomého a rozumem ovládaného Západu (Said, 1995; česky Said, 2008). Stereotyp, pod který spadá většina afrických, asijských a původních amerických společností, pochopitelně brání skutečnému poznání rozmanitosti jejich kultur. Dominantní podíl Západu a elit rozvojového světa na tvorbě znalostí o mimoevropských společnostech a kulturách navíc může znemožňovat nahrazení stereotypů výpověďmi žen a mužů Jihu, jichž se orientalistický diskurz týká. Gayatri Chakravorty Spivak ukazuje, že ani vědkyně často nemůže reprezentovat ty nejznevýhodněnější, na které se často západní diskurz zaměřuje, může však alespoň upozornit na nepřítomnost jejich hlasu (Spivak, 1994). To omezuje i možnost mediální analýzy stereotypů: může je rozebrat či odmítnout, nemůže ale vždy jejich falešnost plně vyčerpat a narovnat je.

Vedle kritiky orientalismu a subalterních studií, které představují Said a Spivak a které se spojují v postkoloniálních studiích, tvoří druhý proud postrozvojová kritika, kterou nejlépe reprezentuje Arturo Escobar (Escobar,

1995). Ačkoli oba proudy spojuje vliv Michela Foucaulta, autoři a autorky, kteří se hlásí k postrozvoji (*post-development*), kladou důraz nejen na tvorbu znalostí, ale také na těsný vztah mezi dominantním diskurzem Západu a jeho praktikami v zemích Jihu pod hlavičkou rozvojové politiky, a proto se opírají zejména o jeho pozdní díla (Foucault, 1975, 1976). Zatímco přínos postkoloniálních studií spočívá v možnosti rozšíření esencialistického přístupu k obyvatelstvu rozvojového světa (tedy jaký si Západ představuje, že Orient je), postrozvojová kritika upozorňuje zejména na předpoklad modernizace v drtivě většině rozvojových intervencí (tedy jaký si Sever představuje, že by měl Jih být).

V tradici postkoloniálního i postrozvojového proudu se tedy diskurzivní analýza zaostří na pozitivní a normativní stránku českého diskurzu o Jihu. Opírá se o ontologický předpoklad, že mediální diskurz vytváří nejen obecně sdílené pojetí skutečnosti v zemích Jihu, ale v konečném důsledku i o tom, jak se Češi a Češky vůči rozvojovému světu nebo přímo v rozvojovém světě chovají či nechovají. Doplňuje jej epistemologický předpoklad, že analýzou mediálních výstupů je možné typy diskurzů rozpoznat, rozkrýt a zařadit. Konkrétně se kapitola opírá o metodu predikátové analýzy, kterou lze aplikovat na kterýkoli gramatický text, a analýzu metafor a dalších tropů, na něž jsou média na rozdíl od vědeckých a administrativních textů bohatší.

Metoda predikátové analýzy, kterou do mezinárodních vztahů přinesla Jennifer Milliken, spočívá ve studiu predikátů čili gramatických vazeb mezi větnými členy a způsobu, jak jsou jejich pomocí konstruovány jednotlivé kategorie, nejčastěji sami aktéři (Milliken, 1999; též Drulák a kol., 2008: 108–109). Například rozbořením predikátu mezi podmětem a přísudkem identifikuje možnosti jejich jednání aktérů, aktivitu či pasivitu. Zaměří-li se naopak na podmět a přívlastek, predikátová analýza umožňuje kategorizovat vlastnosti připisované skupinám obyvatel rozvojového světa nebo celým kontinentům, a přispět tak k identifikaci stereotypů.

Metoda analýzy metafor a dalších stylistických prostředků jazyka je ještě pevněji spjata s literární analýzou (Lakoff–Johnson, 1980; též Drulák a kol., 2008: 124–148). V případě metafor je třeba v konkrétních metaforických výrazech spojujících dvě zdánlivě nesouvisející oblasti rozpoznat metaforický pojem, který se nejčastěji snaží o spojení neznámých prvků z rozvojového světa s nám důvěrně známými skutečnostmi. Poté je možné vyvést důsledky, které vyplývají z jejich spojení. Zde metafora slouží zejména k přiblíže-

ní neznámého a jeho přeměnu na něco známého, a proto je dalším vhodným nástrojem k rozpoznání stereotypů.

Operacionalizace národních zájmů

Spojením s metodologií diskurzivní analýzy klade tato kapitola největší důraz na deliberaci, kterou operacionalizace stanovila jako nepovinné kritérium národního zájmu. Prostor však ponechává i ostatním základním kritériím, k jejichž stanovení používá analýzu obsahovou. Přejímá všechny postačující podmínky v oblasti relevance: podmínku zásadního ovlivnění společnosti, proměny jeho charakteristik nebo vzniku důležitých nových práv a povinností. Tato podkritéria sleduje v domácí legislativní úpravě zahraniční rozvojové spolupráce a v závazcích vyplývajících z členství v Evropské unii a mezinárodních organizacích. V neposlední řadě zkoumá, jaké finanční důsledky pro zemi vyplývají ze spolupráce s partnerskými zeměmi v rozvojovém světě. Ze závazků EU a míry jejich naplňování Českou republikou také odvozuje naplnění kritéria přijatelnosti zahraniční rozvojové spolupráce ze strany Evropské unie.

Naplnění kritéria konsenzu se vzhledem k nedostatečné deliberaci jen obtížně zjišťuje přímo, a proto se výzkum zaměřuje na ojedinělá vyjádření ze strany nejvyšších politických představitelů, postoje politických stran, občanského a soukromého sektoru a státní správy. Jelikož většinou jde o kritická vyjádření ke *statu quo*, tichý konsenzus na úrovni cílů politiky, strategií a taktik je většinou možné odvodit pouze negativně na základě výtek ke stávající vládní politice. Jako jasnější se jeví pouze doplňkové kritérium přijatelnosti ze strany partnerských zemí, jež lze vzhledem k zvláštnímu charakteru zaměření rozvojové politiky na nejchudší obyvatelstvo a státocentrickému teoretickému rámci národních zájmů omezit pouze na jejich vlády. Partnerské instituce a chudí v rozvojovém světě jsou totiž zároveň zainteresovanými členy společností a vztahuje se na ně i kritérium deliberace.

Vnější rozměr deliberace přirozeně doplňuje i analýza možností a míry zapojení domácích zainteresovaných členů společnosti, resp. české rozvojové konstituce, jak bývá souhrn českých aktérů nazýván. Otevřenost jednání jakožto druhé podkritérium deliberace o rozvojové politice pak lze v případě rozvojové spolupráce zjistit především na základě toho, jak jsou nastavena

institucionální pravidla tvorby české rozvojové politiky a jakým způsobem jsou ve skutečnosti využívána. Konečně podkritérium dostatečné přítomnosti ve veřejném prostoru operacionalizuje diskurzivní analýza médií a identifikací stereotypů, které veřejnou diskusi omezují a identifikaci národních zájmů zabraňují.

Představené teoretické přístupy ukázaly, jakým způsobem stereotypy o rozvojovém světě brání v poznání společenské reality. Nenabízí však dostatečnou odpověď, jak stereotypní myšlení brání deliberaci. Tento vztah se vyjeví, pokud jako cíl deliberace nechápeme pouze vytvoření konsenzu, ale i millovskou proměnu samotných účastníků debaty resp. jejich hodnot a preferencí (viz Kratochvíl, 1. kapitola). Skutečnou veřejnou diskusi nelze chápat jako pouhou agregaci stávajících individuálních či skupinových názorů, ale i jejich proměnu v průběhu komunikace. Sociálně-psychologický výzkum, který si termín stereotypů vypůjčil z označení tiskařské reprodukční techniky (Gilman, 1985), poukazuje na to, že bourání stereotypů jakožto proces změn existují nutně vyžaduje záměr, pozornost a čas jedince (Kahn, 1996). Právě tyto parametry jsou zároveň podmínkami deliberace. Existence stereotypů a absence deliberace jsou tedy pevně spojeny.

Negativní vnímání stereotypů z hlediska demokratické deliberace tedy nevychází z *a priori* negativního charakteru stereotypů. Sociální psychologie přiznala přirozenost stereotypů v případech, kdy se jedinec nachází v situaci nedostatku informací – nebo naopak jejich přehršení. Mediální pokrytí rozvojového světa jednoznačně odpovídá prvnímu případu. Avšak pokud se jedinec vybavený stereotypy náhle ocitne v situaci, kdy je vystaven množství protichůdných informací, např. při návštěvě rozvojového světa, své stereotypy může ještě posílit. Tvorba stereotypů jako kognitivní proces tedy šetří čas a jejich negativní hodnocení je spojeno především s mocenským postavením nositele stereotypu.

Ne každá komunikace je však skutečnou deliberací, protože i diskuse může vést k utužování stereotypů. Současná sociální psychologie upozorňuje, že „[v]e světě meziskupinové politiky nejsou [stereotypy] pasivní pastí, do kterých nemožoucí jedinci mimoděčně příliš snadno padají, ale pečlivě vytvořené zbraně, které jsou nástrojem jejich sjednocených zájmů“ (Mc Garty–Yzerbyt–Spears, 2002: 183). Stereotypy vznikají v interaktivním procesu vyjednávání, nespádají však pod případ ideální řečové situace (Habermas–McCarthy, 1989), protože vznikají ve specifické mocenské situ-

aci. Ačkoli i znevýhodnění lidé mají stereotypy, většinou jsou k jejich tvorbě náchylnější právě ti, kteří se nacházejí ve výhodnější pozici, protože na stereotypizované dávat pozor nemusí (nepřichází s nimi do styku), nemohou dávat pozor (např. nemají čas), anebo nebo pro to nejsou dostatečně motivováni (Fiske, 1993). Potvrzují tak tvrzení Waltera Lippmana z roku 1922, že stereotypy představují „pevnost naší tradice, a za jejími hradbami se i nadále můžeme v naší pozici cítit bezpečně“ (Lippman, 2004: 52). Stereotypy udržované rozdělení na „my“ a „oni“, vlastní dominantnímu orientalistickému či rozvojářskému přístupu, charakterizuje většinu analyzovaných mediálních výstupů.

Korpus pro diskurzivní analýzu tvoří 657 textů z mediální databáze Člověka v tísni za rok 2008. Zahrnují články z většiny deníků včetně tabloidů a regionálních příloh, týdeníků i měsíčníků dostupných v běžné distribuci, od společenských přes kulturní po ekonomické, i přepisy diskusních a publicistických pořadů většinou z veřejnoprávního rozhlasu a televize (dále Krasney et al., 2008). Výjimečně se objevují texty z periodik pro odbornou veřejnost. Tematicky se články či přepisy pořadů týkají především rozvojových regionů obecně, globálních problémů a rozvojové a humanitární pomoci. Texty byly nejdříve vyhledány na základě klíčových slov, poté vyřazeny či ručně doplněny, a jejich konečný výběr proto nelze považovat za definitivní a vyčerpávající. Část textů se navíc týká časově omezených ozbrojených konfliktů, které zkreslují zastoupení jednotlivých témat a regionů v korpusu. Možnosti věrohodného použití kvantitativní analýzy se proto ukazují jako velmi omezené.

Identifikace stereotypů probíhala abduktivním čtením a spojováním textů do skupin s podobnými rysy za pomoci programu ATLAS.ti. Poté byl z každé skupiny vybrán text, který nejlépe daný stereotyp vystihuje a který je také podrobněji rozebrán. V následném kroku jsou shrnuty důsledky existence stereotypů pro českou rozvojovou politiku.

Výsledky

Relevance a přijatelnost ze strany EU

Po patnácti letech existence splňuje zahraniční rozvojová spolupráce bez pochyby kritérium relevance. Tím, že Česká republika začala na základě

usnesení vlády v roce 1995 poskytovat rozvojovou pomoc, se *de facto* stala rozvinutou zemí i přesto, že v té době sama přijímala pomoc od dalších dárcovských zemí. Z hlediska rozvojové spolupráce totiž není rozhodujícím kritériem ani tak výše příjmu nebo úroveň lidského rozvoje jako sebezařazení země na seznam partnerských zemí Výboru pro rozvojovou spolupráci OECD. Rozvojová spolupráce tak hraje důležitý prvek z hlediska sebezpečení a není náhodou, že první právní úprava „poskytování zahraniční pomoci“ souvisí právě se vstupem do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, označované jako klub bohatých (Vláda ČR, 1995). Obnovení rozvojové spolupráce, kterou Československo poskytovalo během studené války jako výraz své příslušnosti k „druhému světu“, tedy svědčí o proměně charakteristiky českého společenství a potvrzení jeho příslušnosti ke globálnímu Severu.

Ačkoliv oblast rozvojové spolupráce byla jako součást zahraniční politiky i nadále upravována pouze prostřednictvím usnesení vlády (Vláda ČR, 2004, 2007), v roce 2006 se její reforma stala součástí programů většiny politických stran a programového prohlášení vlády. V únoru 2009 vytvořil Zahraniční výbor Poslanecké sněmovny sněmovny podvýbor pro rozvojovou spolupráci a v říjnu 2009 schválila Poslanecká sněmovna v prvním čtení návrh zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí. Již v roce 2010 by tedy uzákonění této oblasti mělo vstoupit v platnost. Vzhledem k převážně technickému charakteru a rozpočtové neutralitě návrhu zákona by předpokládané schválení zákona parlamentem mělo svědčit o dostatečné relevanci poskytování rozvojové pomoci z hlediska národních zájmů. V neposlední řadě Česká republika ratifikovala ústavní většinou tzv. Dohodu z Cotonou, mezinárodní smlouvu upravující vztahy Evropské unie a zemí Afriky, Karibiku a Tichomoří, ze které vyplývá pro Českou republiku povinnost přispívat do Evropského rozvojového fondu.

Poskytování rozvojové spolupráce tvoří celkově součást *soft acquis* Evropské unie, podle kterého by měla Česká republika v roce 2010 vydávat 0,17 % a v roce 2015 0,33 % ze svého hrubého národního příjmu na položky započítatelné jako oficiální rozvojová pomoc podle metodiky Výboru pro rozvojovou spolupráci OECD (European Council, 2005). Další závěry Rady Evropské unie a sdělení Evropské komise určují povinnosti České republiky z hlediska efektivnosti pomoci a její koordinace s ostatními členskými státy a Evropskou komisí (COM, 2005; COM, 2007), které zatím země prakticky nenaplnuje. Rozvojová politika je polem se sdílenou kompetencí

EU a členských států a i přesto, že většina závazků, které Česká republika přijala, není právně vymahatelných, poskytování efektivní rozvojové spolupráce není z hlediska Evropské unie pouze přijatelné, ale žádoucí. Česká republika zároveň může ovlivňovat rozvojovou politiku Unie, a proto samotná existence *soft acquis* a vstup do EU způsobily zemi vznik nových práv a povinností.

Zahraniční rozvojová spolupráce Českou republiku ovlivňuje vnitřně, a proto splňuje i třetí podkritérium relevance. V roce 2008 Česká republika vydala na oficiální rozvojovou pomoc více než čtyři miliardy korun. Každý český občan či občanka tedy v průměru vládní politice věnovali více než 400 Kč. I přesto, že téměř polovinu tvoří povinné příspěvky do obecného rozpočtu Evropské unie, které Evropská komise věnuje na své rozvojové nástroje, zdroje zahraniční rozvojové spolupráce umožňují existenci poměrně rozvinuté rozvojové konstituce a jsou nezanedbatelným zdrojem zaměstnanosti ve státní správě, neziskovém sektoru a zejména ve firmách, zejména s přihlédnutím k *de facto* vázanosti rozvojové pomoci na odběr českých výrobků a služeb.

Konsenzus

Splňuje-li zahraniční rozvojová spolupráce bezpochyby kritérium relevance, v oblasti konsenzu se nachází ve složitější situaci kvůli slabé deliberaci, která se nachází ve středu pozornosti této kapitoly. Konsenzus proto není snadné nalézt na základě explicitních vyjádření aktérů, ale spíše na základě vyjádření jejich nesouhlasu s vládní politikou. V souladu s danou operacionalizací tato část sestupuje stupňovitě od politiky přes strategie po taktiky české rozvojové spolupráce.

Jediný explicitní hlas proti poskytování rozvojové pomoci jako takové ze strany kolektivního aktéra vyšel z extrémně pravicové, neonacismu blízké Dělnické strany, která představuje argumenty podobné Sdružení pro republiku – Republikánské strany československé z poloviny devadesátých let. Volá po „přehodnocení pomoci českého státu tzv. třetímu světu“, neboť Česká republika není „tak bohatá, aby mohla kdekomu pomáhat“, a proto, že kvůli korupci se „téměř veškerá zahraniční pomoc [...] k prostým občanům nedostane“ (Dělnická strana, 2008). Vzhledem k zanedbatelné podpoře strany lze říci, že ohledně poskytování rozvojové pomoci existuje v České repub-

lice široký konsenzus. Podle posledního výzkumu veřejného mínění se pouze 3,9 % respondentů/ek domnívá, že Česká republika by neměla „chudým (rozvojovým) zemím“ poskytovat „žádnou pomoc“, a jen desetina si myslí, že na „program pomoci chudým zemím“ dává Česká republika ze státního rozpočtu „příliš mnoho“ prostředků (SC&C, 2008). Konsenzus tedy nezahrnuje pouze politickou úroveň, ale také veřejné mínění. Negativní hlasy se přirozeně neobjevují ani v soukromém a neziskovém sektoru, které jsou na vládních výdajích částečně závislé.

Výzkum veřejného mínění již poukázal na nejednotnost ohledně objemu poskytované spolupráce. Více než polovina odpovídajících považuje současné výdaje za dostačující a necelá čtvrtina za příliš malé. Podobně rozštěpení jsou i aktéři, kteří zaujímají pozici k naplňování nevymahatelných závazků Evropské rady v navyšování objemu pomoci. Ministerstvo financí je chápe pouze jako „doporučení“, zatímco neziskové organizace nebo představitelé „starých“ členských zemí rozumí výrazu „*strive to increase*“ závazně (Horký, 2009: 360). Ministerstvo zahraničních věcí se sice oficiálně k politickým závazkům hlásí, avšak jeho činnost ve vládě silnou vůli pro jejich naplnění neprozrazuje.

Konsenzus v oblasti efektivnosti pomoci se jednoznačně spojuje s přiřazovanými motivacemi poskytování rozvojové pomoci. Na jedné straně stojí např. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR jako člen Rady pro ZRS, jehož vize rozvojové pomoci se blíží pojetí exportní dotace, a tedy čistě ekonomicko-pragmatickému pohledu. Ministerstvo zahraničních věcí navíc klade důraz na bezpečnostní a zahraničněpolitické zájmy a tyto zájmy doposud chránila i vláda jako celek. Na opačné straně stojí nevládní neziskové organizace, které kladou důraz na snižování chudoby, případně ji doplňují demokratizací a podporou lidských práv. Veřejné mínění stojí spíše na straně občanské společnosti. Z hlediska motivací respondenti/ky zdůrazňují etické důvody a čtyři pětiny z nich se domnívají, že pomoc by neměla být vázaná na dobré vztahy s určitou zemí, ale na potřebnost. Pouze čtvrtina si myslí, že pomoc by měla vždy poskytovat České republice výhody. Významná část obyvatelstva také pravděpodobně usuzuje, že rozvojová spolupráce může působit jako prevence migrace a terorismu, ale neoznačila je jako hlavní motivaci. Na jednom konci škály tedy stojí veřejné mínění, jež se odráží v názorech občanské společnosti, a na straně druhé postoje resortů, jež odpovídají zájmům tradičně jimi hájeným.

Rozdílné názory na důvody pro poskytování rozvojové pomoci se následně přelévají i do strategické oblasti, zejména výběru prioritních zemí a sektorů české rozvojové spolupráce. Veřejnost považuje za nejdůležitější oblasti boj proti HIV/AIDS, vzdělávání, lidská práva, zlepšení postavení žen a dětí a posilování míru a bezpečnosti. V tom se shoduje s občanskou společností, která se angažuje především v oblasti vzdělávání, zdravotnictví a sociálních služeb. Tento obdobný výběr opět kontrastuje s dlouhodobě nejdůležitějšími sektory zahraniční rozvojové spolupráce: podporou podnikání a infrastruktury, zemědělství a životního prostředí. Pokud výzkumy veřejného mínění věrně odrážejí postoje společnosti, pak tři čtvrtiny Čechů a Česek považují za „nejpotřebnější“ region Afriku. Nevládní sektor, reprezentovaný platformou FoRS – Českým fórem pro rozvojovou spolupráci, ve výběru prioritních zemí klade prvotní důraz na potřebnost. V roce 2008 však do Angoly a Zambie, dvou z osmi prioritních zemí české rozvojové spolupráce, směřovalo celkem pouze 12 % bilaterální pomoci. Česká rozvojová spolupráce se zaměřuje spíše na blízké země středního příjmu, ve kterých může lépe bránit své hospodářské, politické nebo bezpečnostní zájmy.

Strategická úroveň ještě klade otázku nástrojů rozvojové spolupráce. České výzkumy veřejného mínění se možnými formami rozvojové spolupráce nezabývají a výzkumy Eurobarometru jsou pro tendenčnost svých otázek nepoužitelné (European Commission, 2005). Z dotazníkového průzkumu Ministerstva zahraničních věcí ČR za účelem přípravy nové koncepce zahraniční rozvojové spolupráce vyplývá jasná preference aktérů využít ovlivnitelné části rozpočtu oficiální rozvojové pomoci na dvoustrannou spolupráci spíše než navyšovat dobrovolné příspěvky mezinárodním organizacím. Namátkový průzkum také ukázal, že v české rozvojové konstituenci panuje obecná nedůvěra k přímé finanční pomoci a dekoncentraci technické pomoci. Je pochopitelné, že členové rozvojové konstituce, kteří jsou závislí na veřejném rozpočtu, upřednostňují dvoustrannou projektovou pomoc, na jejichž dodávkách se podílejí.

S menší mírou hodnověrnosti lze tedy říci, že v České republice existuje konsenzus o potřebě zapojit české subjekty do realizace *de facto* vázané pomoci, která posiluje závislost rozvojového světa na rozvojové pomoci, i když nebývá neefektivnější. Přes rostoucí důležitost tématu na evropské a globální úrovni zůstává pozornost věnovaná koherenci politik také velmi malá.

Vzhledem k rozdílným postojům na strategické úrovni mezi jednotlivými skupinami aktérů lze očekávat ještě větší rozdíly na úrovni taktické. Celkově lze však shrnout, že v České republice panuje široký konsenzus o poskytování rozvojové pomoci do zahraničí s tím, že členové rozvojové konstituce by uvítali navýšení prostředků zejména na dvoustrannou projektovou pomoc realizovanou českými subjekty. Tento důraz na zapojení českých subjektů stran nevládního sektoru v širším pojetí do určité míry rozporuje kvalitativní závazky Evropské unie o dekoncentraci pomoci. Ačkoli mezi aktéry existují rozdílné motivace pro její poskytování upřednostňují různé sektory a teritoria, tyto rozdíly nevyvolávají výrazné konflikty ani nevedou ke zvýšené deliberaci do té míry, do jaké zatím zaměření zahraniční rozvojové spolupráce umožňuje realizaci pomoci všemi zapojenými stranami. I přesto je třeba zdůraznit, že pojetí rozvojové spolupráce v očích nevládního sektoru je velmi blízké postojům veřejnosti, zatímco vláda a Ministerstvo zahraničních věcí ČR mají blíže k pojetí rozvojové spolupráce jako nástroje dalších politik, zejména zahraniční, bezpečnostní a hospodářské.

Vládní politika zahraniční rozvojové spolupráce tedy splňuje tři základní kritéria národního zájmu. O relevanci není na základě změny identity České republiky z příjemce na dárce pomoci, v souvislosti s probíhajícím uzákoněním rozvojové spolupráce a vzhledem k vysokým nákladům na rozvojovou spolupráci, pochyb. Poskytování rozvojové pomoci není Evropskou unií pouze akceptovatelné, ale přímo vyžadované, byť ne vymahatelné. Do budoucnosti by ze strany EU mohlo být nepřijatelné pouze pokračující nenaplnění kvantitativních a kvalitativních závazků. A konečně rozvojová spolupráce splňuje kritérium konsenzu na úrovni politiky s prozatím nekonfliktním rozštěpením pojetí rozvojové pomoci mezi aktéry. Deklarovaný altruismus veřejnosti kontrastuje zejména s praktikovaným pragmatismem politických elit. V demokratické společnosti by k podobným rozdílům nemělo docházet a právě pohled na deliberaci může odhalit příčiny demokratického deficitu pomoci.

Deliberace

Dříve než tato podkapitola přejde k mediálním stereotypům jako překážce deliberace o rozvojovém světě a rozvojové spolupráci v rámci podkritéria přítomnosti ve veřejném prostoru, je nutné ověřit i ostatní podkritéria otevřenosti jednání a zapojení zainteresovaných členů společenství do tvorby po-

litiky. Zahraniční rozvojová spolupráce je součástí české zahraniční politiky a po její transformaci v roce 2008 se stává Ministerstvo zahraničních věcí ČR s jemu podřízenou Českou rozvojovou agenturou dominantním hráčem s rozhodujícími pravomocemi. Současně zřízená Rada pro rozvojovou spolupráci má pouze poradní hlas, v praxi však slouží pro slučování pozic ostatních resortů, které mají právo připomínkovat a odmítnout pravidelná i mimořádná rozhodnutí předkládaná ministerstvem jako návrhy usnesení vlády. V rámci rady mají navíc pouze poradní hlas FoRS – České fórum pro rozvojovou spolupráci, sdružující nevládní neziskový sektor, a Platforma podnikatelů pro zahraniční rozvojovou spolupráci, sdružující soukromý sektor. Vzhledem ke vzájemné závislosti státní a nestátní složky konstituce mají i tyto poradní hlasy v praxi větší sílu, než by odpovídala jejich institucionálnímu postavení. Všichni domácí členové konstituce jsou tedy do procesu tvorby politiky zapojeni, teprve konečná verze nové koncepce ZRS ale ukáže, do jaké míry MZV reflektovalo silné zaměření na snižování chudoby, které prosazuje občanská společnost a EU.

Právě na příkladu přípravy koncepce lze ukázat na vnitřní hranice deliberace. Od roku 2003, kdy Ministerstvo zahraničních věcí ČR představilo předchozí koncepci neziskovému sektoru jako hotovou věc, lze mluvit o posunu k většímu zapojení aktérů, avšak doposud v České republice neproběhla veřejná debata, jež by se zaměřila na základní dilemata rozvojové spolupráce, představená v části kapitoly věnované konsenzu. FoRS připravuje svoje pozice na základě konzultací se svými členy bez organizace veřejných debat a členové a členky parlamentu se v naprosté většině případů o rozvojovou spolupráci nezajímají, takže politický kanál „nahrávání“ preferencí voličstva zůstává nevyužitý. Ve výzkumu veřejného mínění téměř polovina respondentů zmínila, že nikdy neslyšela o vládní programu na pomoc chudým zemím (včetně humanitární pomoci). Jejich podíl dokonce klesl z roku 2006 na rok 2008 o 6 % (SC&C, 2006). Vysvětlujícím faktorem může být silná intenzita humanitární pomoci následující tsunami v jihovýchodní Asii v prosinci 2005. Dostatek informací o české pomoci má pak čtvrtina a o Rozvojových cílech tisíciletí slyšelo pouze 12 % dotázaných. Nelze tedy upřít, že přes dostatečné zapojení členů rozvojové konstituce je propast mezi konstitucí a veřejností způsobena nedostatkem informací a zájmu posledně jmenované.

Tuto propast však zároveň udržuje při životě i relativní uzavřenost nejen Ministerstva zahraničních věcí ČR, ale celé rozvojové konstituce. Občan-

ská společnost navíc proti této uzavřenosti neprotestuje. Oblast diplomacie, pod kterou zahraniční rozvojová spolupráce spadá, se tradičně řadí k netransparentním politikám, ve kterých hrají zákulisní vyjednávání důležitou roli. Tato institucionální kultura se pak přirozeně promítá i do práce Odboru pro rozvojovou spolupráci a humanitární pomoc. Ministerstvo zahraničních věcí např. nikdy nepublikovalo evaluační zprávy projektů, které kontrolují nakládání s veřejnými prostředky. V konečném důsledku se rozvojová konstituce zaměřuje především na problémy bezprostředně spojené s implementací rozvojové pomoci, jejíž realizaci umožnilo velké množství prostředků uvolněných z veřejných rozpočtů v důsledku naplňování mezinárodních závazků. Celkově tedy vnitřní deliberace probíhá pouze částečně a nezahrnuje širší společenství jak z důvodu strukturální uzavřenosti součástí zahraniční politiky, které podléhá i občanská společnost, tak i z důvodu nedostatku zájmu a informací veřejnosti. Tento stav se nadále udržuje cirkulární kauzalitou.

Konečně zbývá otázka vnější deliberace, tedy zapojení partnerů české rozvojové spolupráce a cílových skupin rozvojových intervencí. Partnerství a *ownership* rozvoje, tedy iniciativa při určování priorit rozvojové spolupráce zejména s cílovou skupinou chudých, je součástí mezinárodních a evropských závazků. Česká republika však tyto principy dosud nezačlenila do vnitřních pravidel programového a projektového cyklu. Současná praxe identifikace programů a projektů ze strany Ministerstva zahraničních věcí ČR a České rozvojové agentury probíhá spíše *ad hoc* a ukazuje, že přes institucionální transformaci systému zůstává česká rozvojová spolupráce předurčena především prioritami domácích realizátorů. V současnosti navíc neprobíhají dotační programy pro české nevládní neziskové organizace v rozvojových zemích, a tyto tedy nemohou identifikovat rozvojové priority ve spolupráci s místními partnery. Celková deliberace zahraniční rozvojové spolupráce je tedy v konečném důsledku omezena v praxi a nebo je čistě formální. Největší mezery představuje v zapojení domácí veřejnosti a chudého obyvatelstva globálního Jihu do tvorby politiky.

Překážky deliberace

Vzhledem ke geografické vzdálenosti mezi příjemci rozvojové pomoci a jejich poskytovateli hrají média nezastupitelnou roli. Právě ona utvářejí obraz rozvojového světa a podílejí se i na formování postojů veřejnosti k rozvojové

spolupráci v roli voličstva i soukromých dárců a dárnyní. Na to, že zobrazení třetího světa není hodnotově neutrální, ale určují je západní mediální zvyklosti, upozornili již v polovině šedesátých let Johan Galtung a Mari H. Ruge ve své teorii zpravodajských hodnot, kterou lze operacionalizovat obsahovou analýzou (Galtung–Ruge, 1965). Přesto, že tato kapitola v identifikaci stereotypů volí diskurzivní analýzu, není od věci připomenout dosavadní zjištění Kamily Plockové a kolektivu kolem Jany Krasney.

V obsahové analýze deníku *MF Dnes* v roce 2006 Plocková zjistila, že pokrytí rozvojového světa nejčtenějším nebulvárním českým deníkem je nerovnoměrné co do geografického pokrytí rozvojového světa, což souvisí zejména s přednostním informováním o aktuálních politických problémech a ozbrojených konfliktech (Plocková, 2007). Články i fotografie dávají celkově zemím Jihu negativní vyznění. Důležitý filtr tvoří personalizace pomocí „elitních osob“ pocházejících častěji ze Západu než z rozvojových zemí samých. O rozvojovém světě také média referují zejména ve vztahu ke Spojeným státům americkým a dalším „elitním zemím“ než k České republice. Za pozitivní lze označit, že „běžné osoby“ citované ve člancích pocházejí častěji z rozvojových zemí, ale i tak západní elity zůstávají vůdčími referovanými osobami.

Analýza Člověka v tísní, která zahrnuje stejný rozsah publikací jako tato kapitola, avšak v mírně posunutém období od dubna 2007 do června 2008, svým zaměřením více pokrývá rozvojová a humanitární témata, včetně výstupů podporovaných v rámci programu osvěty zahraniční rozvojové spolupráce. Možná právě proto autorky ve svém korpusu identifikovaly více pozitivních než negativních zpráv ve srovnání s *MF Dnes*. Potvrdily dominanci vztahu k elitním národům včetně České republiky, rozpoznaly však jen málo českých elitních osob, což zřejmě odpovídá přejímání zpráv od zahraničních agentur a nezájmu českých známých osobností o rozvojový svět (Krasney a kol., 2008).

Obě obsahové analýzy poukazují na zprostředkovanost informovanosti o Jihu skrze západní země a jejich elity, což odpovídá nízké intenzitě vztahů a zájmu o rozvojový svět. Nedokáží ale více prozradit o tom, co česká média na místo neznámého dosazují. Reklama na zpravodajský kanál Z1 velmi příznačně ukazuje, že rozdělení na pozitivní a negativní zprávy je zjednodušující právě proto, že média často tíhnou k dichotomickému myšlení (viz obrázek 1). V tomto případě prezentují „černou Afriku“ jako exotickou,

a tedy pozitivní turistickou destinaci, nebo naopak negativně jako zkorumpovanou společnost, a prostor pro jiné možnosti neposkytují. Sebeprezentace média jako rozbíječe pozitivních stereotypů sama paradoxně upadá do stereotypičnosti.

Obrázek 1: Internetová reklama na zpravodajský kanál Z1.

Pomocí diskurzivní analýzy je možné tuto zjednodušenou odhalit a typizovat je. Syntetická tabulka shrnuje šest nejvýraznějších stereotypů (včetně typu článku, který stereotypy rozbíjí) a jejich důsledky.

Primitivní Afrika (Štand, 2008)

Ze všech regionů představuje nejčastější a nejvýraznější typ subsaharská Afrika. Stereotyp „černé Afriky“ jako primitivního kontinentu se nachází zejména v cestopisných, ale také „rozvojových“ člancích. Text z časopisu *Lidé a země* spojuje navštívený region kolem jezera Turakana v Keni, „místo startu k dobytí světa“, s archeologickými nálezy předchůdců člověka (byť s řádově chybným časováním). Charakteristické je tvrzení „kde končí asfalt, tam začíná Afrika“, které esenci Afriky klade za hranice civilizace a později zde dokonce „definitivně končí svět a další cesta vede rovnou do pekla“, čímž částečně regionu upírá dokonce skutečnost.

Tabulka 1:
Charakteristika mediálních stereotypů a jejich důsledky
pro rozvojovou spolupráci

Typ	Charakteristika	Důsledky pro rozvojovou spolupráci
Primitivní Afrika	Lineární pojetí historie, rozvojový svět je bližší přírodě a minulosti.	Naturalizací Jihu zvyšuje vzdálenost od Severu, podtrhuje neměnnost společnosti, a tedy i možnost jejího rozvoje.
Neafrická Afrika	Známky rozvinutosti jsou označeny jako v daném regionu cizí prvky.	Rozvojové regiony jsou v důsledku považovány za statické a nemohou se rozvinout, anebo pouze aplikací západních prvků.
Srdceryvný/šokující příběh	Česká pomoc vyvrhuje z bídy pasivní lidi, kteří jsou za to vděční českým dárcům a dárkyním / Život v rozvojovém světě je strašný a nelidský.	Obyvatelstvo Jihu je neakceschopnou obětí mimo společenský a politický kontext, charita je jedinou cestou změny.
Depolitizovaná pomoc	Rozvojová spolupráce je technické téma.	Otázka politické vůle a koherence pomoci s ostatními politikami je vytěsňena.
Přejatá zpráva	Informace zdánlivě zaměřená na Jih se ve skutečnosti týká pouze Severu a je vytržena z kontextu.	Rozvojová pomoc nebo charita hrají roli placebo.
Rozbijené předsudky	Explicitně bourá stereotypy a ukazuje dynamické společnosti Jihu ve své komplexitě.	Iniciace reflexe a potřeby reagovat na změněnou situaci.

Článek zdůrazňuje etnickou příslušnost obyvatelstva, vzájemné rozdíly a nepokoje mezi „kmeny“. Například historie Masajů je dle slov autora „mytologizována, jejich osud zromantičtěn a jejich život zkomercializován. V průběhu několika let se stali hračkami keňského turistického průmyslu a během tohoto procesu ztratili téměř vše, včetně své důstojnosti.“ Samburové jsou „výjimečně pohlední, arogantní a líní“, jinde „všichni neskutečně

opilí“ a také jejich „plastikové děti“ zobrazuje jako oběti Západu, protože se staly závislé se na odpadcích turistů a po jejich odchodu zůstaly na ulici. Autor sám nereфлекtuje svůj vlastní podíl na západním turismu a dokonce dětem nabízí dárky.

O chvíli později jsou však jiné děti, které vytrvale trénují taekwondo, „inteligentní a hovoří dobrou angličtinou“. Keňa nicméně podle autora nespadá do „civilizace, kde by dostali šanci rozvíjet svoji inteligenci i sportovní talent“. Zobrazení zaostalosti, přírodnosti a dokonce i neskutečnosti rozvojového světa jako jeho podstaty vede k rezignaci na možnosti jeho změn. V tomto případě jsou dokonce západní intervence v Africe zobrazeny jako škodlivé, ovšem bez reflexe, že se autor článku jako turista na nich podílí.

Neafrická Afrika (Klicperová, 2008)

Spojení zaostalosti subsaharské Afriky s geografickým umístěním je natolik silné, že pokud se v Africe nachází místo, které neodpovídá obrazu „primitivní Afrika“, bývá z něj vyčleněno a označeno jako neafrické. V magazínu *Hospodářských novin* je proto Namibie zobrazena jako „celkem zvláštní“ země, která se „nepodobá ostatním“. Její hlavní město „příjemně překvapí“, protože zde zakořenila „německá pořádkumilovnost“. Namibii také odlišuje nízká hustota obyvatel, neboť „Afrika je obecně přelidněná“. To ve skutečnosti není pravda, protože menší hustotu obyvatelstva než Afrika má pouze Severní Amerika a Austrálie. Windhoek je se svými 250 tisíci obyvatel prý „skoro vesnice“. Domnělá přelidněnost tak v důsledku tvoří další atribut stereotypu primitivní Afriky.

Africké obyvatelstvo se nevyhne ani rasistickému stereotypu, resp. práci s vědecky vyvráceným biologickým pojetím rasy. Autorka Lenka Klicperová se při své reportáži setkala s Čechy, kteří „tak úplně“ Čechy nejsou, protože jsou „čistokrevní černoši (*sic*)“, ale cítí se být Čechy, protože jako sirotci byli poslání do Československa na výchovu. Článek dále staví na vyobrazení turistické oblasti Namibie jako směsi primitivní Afriky a neafrické Afriky a klade do kontrastu evropské a africké prvky. Text se neobejde bez výčtu „velkých domorodých kmenů“ s největší pozorností věnované Hererům. Ačkoli autorka „příjemnost“ hlavního města spojuje s německou kolonizací, v reportáži překvapivě nezazní jediné slovo o genocidě tohoto etnika německou koloniální správou na počátku 20. století. Souhrnem stereotyp „ne-

africká Afrika“ nenalezneme v čisté formě, ale jako kombinaci evropských (západních) prvků s prvky původními (africkými), z nichž je v tomto případě zdůrazněna vyspělost prvních a exotičnost druhých.

Srdceryvný/šokující příběh (Filáčková, 2008; Diana, 2008)

Článek z časopisu *Chvilka pro tebe*, který podle vydavatele čtou především vdané ženy žijící v menších městech, je napsán ve stylu „příběhu psaného srdcem“ a nazývá se „Maminčiny slzy štěstí“. Podle upoutávky se jedná o dopis osmiletého nevidomého Gebremeskela, který „neměl žádnou budoucnost“ a jemuž čeští dárci změnili život. Až díky jim a jejich „peněžním darům“ se naučil chodit, číst braillovým písmem a začal navštěvovat školu, protože rodiče na výchovu a vzdělání znevýhodněného dítěte doposud neměli čas. Chlapec ve svém dopisu tvrdí, že prý má „napsat tenhle dopis, abyste věděli, jak jsem vám vděčný za vaši pomoc“. Následuje prezentace české nevládní neziskové organizace s pobídkou k zaslání peněz na uvedené číslo bankovního účtu. Ačkoli článek svým apelem na soucit zcela zapadá do stylu časopisu, je pro něj charakteristické, že „dopis zpracovala L. Filáčková“. Nejen že literární styl červené knihovny zplošťuje sociální realitu na emoce, ale v tomto případě upírá hlavnímu protagonistovi i hlas: chlapec není ani jednou citován a jeho postoje jsou automaticky představeny jako vděčnost. Jeho hlas nahrazuje česká autorka, která jej instrumentálně využívá jako výzvu k finančním příspěvkům.

Popisuje-li článek z *Chvilky pro tebe success story* a jeho cílem je čtenářku či čtenáře, dojmout, článek z časopisu *Bravo* určený převážně pro dívky přichází s negativními emocemi a snaží se je vyburcovat šokujícím popisem podmínek života dětí na smetištích v Brazílii. Hlavní postavou článku je dívka Marulia, která žije na skládce v São Paulu. Ačkoli „většina těchto dětí umírá na podvýživu, cholera nebo otravu krve“, článek se zaměřuje také na jejího kamaráda, kterého přejel buldozer. Stejně jako v textu *Chvilky pro tebe* je jakýkoli místní kontext vyloučen. Dobrý konec přichází až ve formě příslibu pomoci UNICEF, ke které může čtenář/ka přispět nákupem různých výrobků na internetových stránkách. Na rozdíl od „srdceryvného příběhu“ má Marulia určitý, byť omezený prostor pro své sdělení. Článek přiznává, že Marulia bojuje o přežití, zatímco my řešíme čas nákupů, jako jedinou možnost však opět nabízí pouze konzum, tentokrát v etické formě. Typ „srdceryvný/

šokující příběh“ se v tomto typu populárních médiích objevuje ve formě neplacené reklamy na popud nevládních organizací, jinak se o rozvojový svět nezajímají.

Depolitizovaná pomoc (/tsk/, *Haló noviny*, 2008)

Krátký článek z deníku Komunistické strany Čech a Moravy publikovaný pod šifrou *tsk* je jedním ze vzácných případů v denním tisku, které hovoří o české rozvojové pomoci obecně. Konkrétně se vztahuje k její transformaci: Česko mění „koncept“ zahraniční rozvojové spolupráce – ať to znamená cokoliv – s tím, že tento „efektivnější model spolupráce začal fungovat včera“. Vládní diskurz a praktiky zde jsou jedno. V podstatě se jedná o neuspořádaný zápis z tiskové konference, pro autora/ku to zřejmě bylo první setkání s rozvojovou spoluprací. Článek nicméně necharakterizuje pouze nezáměr o téma a neznalost kontextu. V případě *Haló novin* lhostejnost prozrazuje navíc dezideologizované převzetí středoprůděho liberálního diskurzu, ke kterému se deník komunistické strany jinak velmi kriticky vymezuje.

Přejatá zpráva (Schwinke, 2008)

Podobnou roli často hrají i převzaté zprávy ze západních agentur či médií. Článek z *Hospodářských novin* opět sklouzává do pojetí pomoci jako charity a v podstatě nepojednává o ničem jiném než o marketingových aktivitách nadnárodních firem prostřednictvím videí na internetu. Například řetězec Starbucks zde přispívá na „výstavbu vodní nádrže v africké vesnici“, Nike „upozorňuje na potřebu vzdělání a finanční podporu pro dívky a mladé ženy v rozvojových zemích“. Článek zařazený do rubriky „Svět“ je reklamou na zmíněné firmy, které jsou představeny jako „dobročinné“. Otázky koherence politik nejsou vůbec nastíněny: např. dodržování zákazu dětské práce a dalších zákonů v továrnách v rozvojovém světě, kde jsou vyráběny výrobky Nike, nebo na kávových plantážích, ze kterých Starbucks kávu odebírá. Posledně jmenovaná firma se také snažila zabránit Etiopii v registraci tradičních názvů káv a ustoupila až po tlaku občanské společnosti (Oxfam, 2006). Rozvojovému světu, který se zdánlivě nachází ve středu pozornosti, je věnována pouze okrajová pozornost a značky zde do jisté míry hrají roli „elitních osob“ či „elitních států“.

Rozbíjené předsudky (Prášil, 2008)

Jen ve velmi vzácných případech se mediální výstup zaměřuje na bourání stereotypů. Článek v *MF Dnes* – opět zaměřený na Afriku, která v médiích převažuje – představuje ve zkratce historické způsoby reprezentace kontinentu, které vyvrcholily v „beznaděj spojenou s chudobou, zadluženost, krvavé války a nemoc AIDS“. Článek sice paradoxně věnuje více prostoru výčtu skutečností, které negativní stereotyp potvrzují, následně se však věnuje jevům, jež jej vyvracejí, např. stabilitě a náboženskému soužití v Ghaně nebo celkově pozitivní roli Číny v Africe. Explicitně vyzývá ke zbavení se předsudků a opuštění vnímání „Afriky jako ‚problému‘“.

Kromě posledního typu článku, který stereotypy rozbíjí, ostatních šest stereotypů spojuje zvěcnění a naturalizace dynamických a rozmanitých společností globálního Jihu, která může v očích veřejnosti snižovat důvěru v možnost společenské změny, k níž by mohla rozvojová pomoc přispět. Pokud je taková změna stereotypně v médiích zobrazena, pak je jako její příčina zobrazena vnější intervence formou charity, čímž je upozádněn místní politický a společenský kontext. Rozvoj je depolitizován a představen jako technická záležitost, kterou je možno delegovat na soukromé dárcy, vlády nebo mezinárodní organizace. To kontrastuje se skutečnou praxí české rozvojové spolupráce tak, jak na ni tato kapitola upozornila v části věnované konsenzu. Zatímco většina české pomoci je pragmaticky zaměřená, média ponechávají prostor spíše pomoci zaměřené altruisticky, takže publikum ani nepocítuje potřebu veřejné kontroly nad využitím veřejných prostředků pro rozvojovou spolupráci. Konečně překvapivé je, že vláda se ani nepokouší veřejné mínění, jež v mnoha ohledech stojí proti jejím praktikám, zejména teritoriálnímu a sektorovému zaměření pomoci, ovlivňovat, ačkoli k tomu disponuje dostatečnými prostředky.

Závěr

Použití kritické diskurzivní analýzy v kombinaci s obsahovou analýzou pro porozumění rozvojové spolupráci jako národnímu zájmu ukázalo automa-

tické považování deliberace za fakultativní kritérium jako problematické (viz Kratochvíl, 1. kapitola). Zahraniční rozvojová spolupráce naplňuje bezzbytku kritérium relevance, vnější přijatelnosti ze strany EU i konsenzu na úrovni existence politiky. Absence konfliktů ohledně rozdílného pojetí rozvojové spolupráce se zdá svědčit o tichém konsenzu ohledně použití rozvojové spolupráce jako směsi obou ideálních typů pomoci. Jako problematická se jeví právě chybějící deliberace, která pomáhá vysvětlit mezeru mezi postoji veřejnosti a občanské společnosti oproti vládě a soukromému sektoru. Z dlouhodobého hlediska se tento nedostatek může projevit v dalším oddělování rozvojové konstituce od zbytku společnosti a následným omezením veřejné podpory, a tedy i politické vůle pro podporu rozvojové spolupráce.

Kapitola zároveň ukazuje, že v oblasti rozvojové politiky hrají média obrovskou roli, protože veřejnost může přímé informace o rozvojovém světě získat jen obtížně. Bohužel sama média trpí nedostatkem přímého kontaktu a mezikulturního dialogu se zemí Jihu, a proto jejich výstupy často zatěžují stereotypy i očekávání publika v době „tabloidizace“ médií. Zůstávají velmi často evropocentrická a rozvojový svět zobrazují homogenně jako neměnný. Více než hlasům místních obyvatel věnují prostor Čechům a Češkám, v některých případech dokonce český hlas vydávají za autentický. Možnosti společenské změny Jihu tak nejsou zvěcněním zaostalosti vůbec nastíněny, nebo jsou ponechány pomoci ze zemí Severu.

Sledovaný korpus nicméně obsahuje i menší množství kvalitních textů, které explicitně nebo implicitně tyto stereotypy rozbíjejí a ukazují rozvojový svět ve své komplexitě. Stereotypizace společností Afriky, Asie nebo Latinské Ameriky tedy není nevyhnutelnou. Právě plnější uchopení identických a odlišných rysů, a zejména co nejnějnější zprostředkování hlasů z Jihu by veřejnosti umožnilo reflektovat svůj vztah k cílovým skupinám české rozvojové spolupráce i její podporu ve formě politické volby a angažovanosti, soukromého dárcovství nebo případně občanského aktivismu, a překonat tak dosavadní mezeru v demokratické legitimitě této součásti zahraniční politiky státu.

Jak vyplývá z poznatků sociální psychologie, bourání stereotypů je dlouhým a náročným procesem, který vyžaduje pozornost, motivaci a čas jedince. To samé platí i o deliberaci a v konečném důsledku i o posílení zahraniční rozvojové spolupráce jako legitimního českého národního zájmu. Zároveň se

ale nejedná o proces neovlivnitelný: právě média mají moc pozornost, motivace i čas svého publika získat. Podrobná mediální strategie by se proto měla stát i součástí strategie zahraniční rozvojové spolupráce.

Poznámky:

¹ Sylvě Táborské a Blance Medkové děkuji za laskavé zpřístupnění databáze mediálních výstupů společnosti Člověk v tísni za rok 2008.